

NA MÍREANNA BRIATHARTHA

20.1 Is é a chiallaíonn míreanna briathartha focail nach féidir a úsáid ach go díreach roimh bhriathar nó nasctha leis. Féadfaidh mír bhriathartha bheith ina dobhriathar, nó ina cónasc, nó ina forainm coibhneasta. Sna liostaí seo thíos is dobhriathar freisin formhór na míreanna a áirítear ina gcónaí; agus is cónasc freisin aon mhír a áirítear ina forainm coibhneasta.

Is gnách go mbíonn tionchar ag an mír ar fhoirm an bhriathair maidir le □ séimhiú, urú, etc.

□ modh agus aimsir

□ cé acu spleách nó neamhspleách nó coibhneasta an fhoirm.

Os a choinne sin, tá tionchar ag aimsir an bhriathair ar an bhfoirm atá ag míreanna áirithe.

MÍREANNA ROIMH BHRIATHRA RIALTA

20.2 Tá dhá fhoirm ag na míreanna seo a leanas

a (ar): □ cónasc coibhneasta neamhdhíreach dearfach: *fear a gcabhróinn leis; bean ar maraíodh a mac.*

□ forainm coibhneasta réamhtheachtach: *sin a n-ólaim.*

□ forainm coibhneasta iartheachtach: *áit ar a nglaoitear Trá Lí.*

an (ar): dobhriathar ceisteach dearfach: *ar éirigh sé?*

cá (cár): dobhriathar ceisteach áite: *cá n-imíonn an taoide?*

go (gur): □ cónasc ráiteasach dearfach: *sílím gur theith sé.*

□ dobhriathar guítheach dearfach: *go gcúití Dia thú.*

□ cónasc aidhme: *tabhair dom é go mbrisfidh mé é.*

□ cónasc ama: *fan go n-éirí an ghrian.*

nach (nár): □ cónasc coibhneasta diúltach: *rud nach gcreidim.*

□ cónasc ráiteasach diúltach: *sílim nár theith sé.*

□ dobhriathar ceisteach diúltach: *nár theith sé?*

ní (níor): dobhriathar ráiteasach diúltach: *ní chreidim é.*

mura (murar): cónasc coinníollach diúltach: *mura shiúil sé rith sé.*

sula (sular): □ cónasc aidhme: *imigh sula bhfeicfidh siad thú.*

□ cónasc ama: *d'éag sé sular shroich an dochtúir é.*

An fhoirm spleách den bhriathar a leanann na míreanna go léir thuas.

20.3 Naisctear an forainm coibhneasta *a (ar)* leis na réamhfhocail *de, do*, mar seo: *de + a (ar) > dá (dár); do + a (ar) > dá (dár).*

I gcás na réamhfhocail eile dar críoch guta, *i, le, ó*, etc. + *a (ar) > ina(r), lena(r), óna(r)*, etc.

An fhoirm spleách den bhriathar a leanann iad.

Uaireanta báitear an réamhfhocail *i* ar fad sa mhír bhriathartha: *ina (inar) > a (ar): fan san áit a bhfuil tú; an tsí ar thit mé,* agus i gcumasc le *nach*: *ag lorg oíla an áit nach bhfuil sí.*

20.4 Mura sa táscach caite atá an briathar is iad na míreanna nach bhfuil faoi lúibíní in

20.2-3 is ceart a úsáid. Séimhítear an briathar ar lorg *ní*, agus uraítear ar lorg na míreanna eile atá gan lúibíní: *ní bhristear, ní bhrisfí; ní bhristí; an bhfásann; sílim go dtuigim; deir sé nach gcreideann sé; nach gcreideann? mura bhfillfidh sé imeoidh mé.*

20.5 Más sa táscach caite atá an briathar is iad na míreanna faoi lúibíní in **20.2-3** is ceart a úsáid. Séimhítear an briathar ar lorg na míreanna sin mura saorbhriathar é: *an té ar dhíol mé an capall leis; an scian lenar ghearr sé an téad; sin ar thuig siad; ar (cár, nár) theith siad? gur (nár, níor, murar, sular) thit mé; ar (cár, nár) óladh é? gur (nár, etc.) ardaíodh an seol. Ach ar moladh é? etc.*

20.6 **dá:** cónasc coinníollach dearfach

An modh coinníollach spleách nó an foshuiteach caite a leanann *dá*. Bíonn urú ar an mbriathar: *dá bhfágfainn (bhfágainn)*.

20.7 **d'**: réimír ráiteasach dhearfach

Cuirtear *d'* roimh ghuta nó roimh *fh* san áit a séimheofaí consan, sa táscach caite agus gnáthchaite agus sa choinníollach: *d'ól siad deoch; má d'éist sé linn; d'fhreagair mé é; d'fhliuchfaí thú san fheartainn sin; cé d'fhriotháil an tAifreann? d'fhlúirseodh an fhiaile sa bhoglach*.

20.8 **a**: cónasc coibhneasta dearfach díreach

Foirmeacha coibhneasta na n-aimsirí táschacha agus an mhodha choinníollaigh a thagann i ndiaidh na míre seo agus iad séimhithe ach amháin i gcás shaorbhriathar an táscaigh chaite. Uaireanta tagann an mhír *d'* idir *a* agus an briathar. Níl aon tionchar ag *a* ar *d'*: *an fear a chuireann (a d'ólfadh, a d'fhreastalaíodh); an síol a dhíoltar*.

Ach *an síol a díoladh*.

20.9 **má**: cónasc coinníollach dearfach

ó: cónasc cúise agus ama (dearfach agus diúltach)

Gabhann na rialacha céanna le *ó* (in abairt dhearfach) agus le *má* a ghabhann leis an mír choibhneasta *a* atá in **20.8**, ach gurb í foirm neamhspleách an bhriathair a úsáidtear ar a lorg.

In abairtí diúltacha cuirtear *nach (nár)* idir *ó* agus a bhriathar de réir rialacha **20.4-5**.

ó thiocfaidh sé; ó d'óladh sé; ó bhuailtear, ó buaileadh amach é; ó nach n-éistear linn; ó [nár] éisteadh linn; má phósann; má chuir, má d'fhág; má d'óltaí; má cuireadh; má éisteadh leis; má tá sí (táthar) sásta.

20.10 **ná**: dobhriathar ordaitheach diúltach

Cuireann sé *h* roimh ghuta: *ná tóg é; ná buailtear; ná héistigí leo; ná hosclaítear na doirse*.

20.11 **nár**: dobhriathar guítheach diúltach

Úsáidtear é i nguí dhiúltach. Séimhfionn sé: *nár fhille sí; nár chúitítear do shaothar leat*.

20.12 ach a: dobhriathar ama

Uraíonn sé. I gclásail dhearfacha a úsáidtear é. Is í an fhoirm spleách a leanann é: *ach a dtaga sé; ach a bhfaighidh mise greim ort; ach ar éirigh mé.*

MÍREANNA BRIATHARTHA & BRIATHRA NEAMHRIALTA

20.13 Na rialacha a riarann úsáid na míreanna briathartha roimh na briathra rialta is iad a riarann a n-úsáid roimh na briathra neamhrialta (taobh amuigh den chopail) ach tá roinnt eisceachtaí ann mar a léirítear ina dhiaidh seo.

20.14 Úsáidtear *a, an, cá, go, nach, ní, mura, sula, ach a*, in ionad na míreanna dar críoch *-r* (20.2) roimh tháscach caite na mbriathra *abair, bí, faigh, feic, téigh*, agus *déan* (i gcás foirmeacha dar tús *deam-*): *an fear lena ndúradh é; an té a raibh ciall aige; an (cá, nach) bhfuair tú é? go (nach) bhfacamar; mura (sula) ndeachthas; sin a ndearna sí.*

Ach níor rug sé orm; gur itheamar, ar tháinig an post? cár thug tú an capall? gur dhein.

20.15 Ní shéimhítear an briathar *abair* ach i nguí dhiúltach: *ó deir tú é; má dúirt; ní déarfainn. Ach nár dheire sé focal eile.*

20.16 Ní shéimhítear *táim, tá, táimid, táthar*: *má táimid; ó táthar.*

20.17 I gcás na mbriathra neamhrialta go léir ach *deineadh, fuarthas, tugadh*, séimhítear an saorbhriathar sa táscach caite mar a shéimheofaí foirm phearsanta sa táscach caite: *níor chualathas; má thángthas; ní dheachthas (dhearnadh, fhacthas).*

20.18 Uraítear an briathar *faigh* ar lorg *ní* sa choinníollach, sa táscach caite agus san fháistineach: *ní bhfaighfí (bhfuarthas, bhfuair, bhfaighidh).* Ach ní *fhaighim (fhaighteá).*

20.19 Úsáidtear *ná* in áit *nár* roimh an mbriathar *bí* le nguí dhiúltach a léiriú: *ná raibh maith agat.*

AN DOBHRIATHAR

21.1 Is é is dobhriathar ann focal nó grúpa focal atá ag cáiliú focal eile nach ainmfhocal ná forainm.

Seo na príomhshaghsanna focal a dtig le dobhriathar iad a cháiliú

- briathar: *d'eitil sé **inné***
- ainm briathartha: *ní féidir liom teacht **amárach***
- aidiacht bhriathartha: *tá sé briste **go dona***
- aidiacht nach aidiacht bhriathartha: *tá sé **measartha** fuar*
- dobhriathar eile: *scríobhann sé **cuibheasach** maith anois*
- réamhfhocal simplí: ***beagnach** faoin eitleán*
- réamhfhocal comhshuite: ***go luath** tar éis an chluiche*
- cónasc: *d'imigh sé **go díreach** sular tháinig tú*

Is frásaf a lán de dhobhriathra na Gaeilge: *tá an bháisteach chugainn **ó mhaidin**; fuair sé bás ar uair an mheán oíche.*

21.2 Seo na príomhshaghsanna dobhriathra atá ann de réir feidhme

- an dobhriathar ama: *anocht; fós; go luath; riamh*
- an dobhriathar breischéime: *ní b^h; ní ba; níos*
- an dobhriathar cainníochta: *ar fad; beagnach; sách*
- an dobhriathar ceisteach: *cá; cathain; cad é mar; conas*
- an dobhriathar dearfach: *go; gur (20.2)*
- an dobhriathar diúltach: *ní; níor; nach; nár (20.2)*
- an dobhriathar áite: *anseo; thíos; ann*
- an dobhriathar minicíochta: *faoi dhó; go hannamh; go minic*
- an dobhriathar modha: *amhlaidh; go ciúin; in éineacht*

□ an dobhriathar treise: *féin*

□ an dobhriathar treo: *amach; anall; siar.*

21.3 Feidhmíonn ainmneach an ainmfhocail mar dhobhriathar san

□ ainmneach áite: *téigh an cóngar; ag gabháil an bóthar*

□ ainmneach ama: *d'éag Tomás bliain ó shin*

□ ainmneach cainníochta: *bhí an mála punt róthrom.*

AN DOBHRIATHAR AIDIACHTACH

21.4 Is é rud é dobhriathar aidiachtach dobhriathar a bhfuil foirm aidiachta aige (ar lorg *go* nó gan *go*).

Formhór na ndobhriathra modha agus cuid de na dobhriathra eile is dobhriathra aidiachtacha iad agus tá céim chomparáide acu. Is gnách go mbíonn céim chomparáide an dobhriathair ar aon dul le céim chomparáide na haidiachta.

21.5 Is gnách an focal *go* i mbunchéim an dobhriathair aidiachtaigh: *tá sé ag obair go deas anois.*

Fágтар *go* ar lár sa bhunchéim sna cásanna seo de ghnáth:

□ má tá dobhriathar eile á cháiliú: *ní thagann sí **minic** go leor, dá rithfeá sách **tapa***

□ má tá dobhriathar aidiachtach eile roimhe: *roinneadh an bia go fial **flaithiúil***

□ roimh *cuibheasach*, sách: *tá siad cuibheasach (sách) **te***

□ má tá sé ag cáiliú aidiacht aitreabúideach: *feicim slua **measartha** mór.*

Is iomaí cás eile ina bhfágтар *go* ar lár, go minic nó go coitianta nó i gceantair áirithe: *bhí sé (go) **díreach** ag éirí; ag ól [go] **trom**; bean a bheadh [go] **coitianta** ag guí; labhair [go] **cruinn**; glac [go] **réidh** an scéal; é a roinnt amach **ceart** [i gceart; sa cheart]; ag labhairt [go h]**an-ard**; tá siad [go] **réasúnta** breá; daoine **iontach** deas iad; ní [go] **rómhaith** a thuigim é; ní [go] **hannamh** é; [go] **measartha** ard; nach [go] **tobann** a tháinig sé?*

Is iondúil *go ar lorg nach* (cónasc ráiteasach): *tá a fhios agam nach go macánta ná go*

dleathach a fuair sé an talamh.

Tabhair faoi deara gur dobhriathra atá i ndeireadh na n-abairtí seo a leanas: *tá sé dhá bhliain déag cothrom; tá sé trí mhíle díreach.*

21.6 Úsáidtear an chopail agus na dobhriathra *níos, ní ba, ní b'* roimh bhreischéim an dobhriathair go díreach mar a úsáidtear iad roimh bhreischéim na haidiachta: *is leadránaí a labhair Rónán ná an fear eile; labhair níos airde; labhair sé ní b'airde; ní thiocfadh sé ní ba mhó.*

21.7 Agus dála na haidiachta freisin, is minic an dobhriathar breischéime roimh bhriathar an chlásail choibhneasta in ionad bheith ina dhiaidh: *ní fhaca mé aon ní riamh ba mhó a chuir gráin orm ná é; le ceathrú gealaí is iondúla a bhriseann an aimsir; is anseo is mó a oibríonn Tadhg; ó dheas is minice a théadh sé.*

21.8 Tá céimeanna comparáide eile ag an dobhriathar a fhreagraíonn do chéimeanna na haidiachta. Ní gá don dobhriathar bheith aidiachtach sna céimeanna seo: *bhris sé a lámh go han-dona; ní mó ná go bhfuil an t-am istigh; ní or gortaíodh Iognáid chomh holc leatsa; chuaigh sé rófhada; is seacht mó a ghnóthaigh mise; is beag nár éirigh leis.*

DOBHRIATHRA CEISTEACHA

21.9 Is iad seo na príomh-dhobhriathra ceisteacha mar aon le samplaí dá n-úsáid:

am: **cathain** a tháinig tú?

áit: **cá** bhfuil sé?

staid: **conas (cad é mar)** a bhí a fhios agat? **cá bhfuil mar** a chuirtear in úsáid é?

céim: **cé chomh** minic a thagann sé? is cuma **cad é chomh holc** is atá sé. **cá** mhinice a chonaic tú iad?

Is frásaí dobhriathartha dar tús forainm ceisteach a lán de na dobhriathra: **cá háit** a bhfuil sé? **cén uair** a tháinig tú?

DOBHRIATHRA TREO & SUÍMH

21.10 Na dobhriathra a bhaineann (*a*) le *isteach* agus *amach*, (*b*) le hairde, (*c*) le bheith ar thaobh nó ar thaobh eile, (*d*) le hairde an chompáis, is féidir a n-aicmiú ina dtriúir nó ina gceathair, gach aicme ag freagairt d'ainmfhocal áirithe a bhaineann le suíomh. Tá an t-aicmiú sin á léiriú sa tábla seo a leanas.